

Željka Jurčić Kleković

KULTURNA BAŠTINA VINODOLA I NJENA UGROŽENOST

*Vinodol liči sada veliku razlupanu zrcalu, nu
pojedini su mu komadi važni, prevažni.
Ima pod njima mnogo vječna praha,
a u žarama vječna pepela.
Ti se komadi dadu sastaviti u cjelinu, a tada?
Tada gledaš u tom zrcalu davnu
i dičnu prošlost Vinodola.*

Dragutin Hirc

UVOD

Vinodol, ili Vallis Vinearia, čije ime potječe još iz antičkih vremena, kraj je izuzetno bogate kulturne baštine visoke vrijednosti, koja se prije svega očituje u starim autohtonim naseljima, gradovima i utverdama nekadašnje Vinodolske knežije-povijesnog područja čuvenog Vinodolskog zakona, te sakralnoj baštini, koja nas, zbog nedovoljne pažnje i brige, pred vlastitim očima polagano napušta.

Zadnji je čas konačno osluhnuti stoljetne vapaje te nepravedno zaboravljane kulturne baštine, za valorizacijom, revitalizacijom i afirmacijom, ne samo zbog toga što je dio našeg identiteta, već i zbog toga što je, zasigurno, uz isto tako bogatu prirodnu baštinu, upravo kulturna baština jedan od najvažnijih resursa održivog razvitka. Njezino očuvanje, a zatim i uključivanje u gospodarski sustav, može postati važan čimbenik turističkog razvoja u kojem leži budućnost,

ne samo ovog našeg kraja, već i čitave Republike Hrvatske. Zaštita i revitalizacija kulturno-povijesnih vrijednosti nije samo kulturni čin i potreba suvremenog čovjeka za odgovarajućim odnosom prema prošlosti zbog budućnosti, već postaje imperativ budućeg planskog osmišljavanja razvoja malih naselja i njihovog uključivanja upravo u turističku ponudu.

Valorizacija i revitalizacija kulturnih vrijednosti područja, naselja, objekata ili lokaliteta u cilju obogaćivanja turističke ponude aktivira, prije svega, autohtono stanovništvo, za koje se jednostavno moraju stvoriti uvjeti za opstanak na njihovim prostorima.

Stoga je ovo još jedan poticaj za vraćanje života zapuštenoj i zaboravljenoj baštini, čija ljepota i vrednota, usprkos tome što je pokrivena stoljetnom prašinom zaborava i nebrige, još uvijek nije izgubila značenje koje zahvaljuje slavnoj prošlosti, a ujedno i poticaj stvaranju novog, kvalitetnijeg i ponosnijeg života za sve nas koji živimo tu - u Vinodolu.

VINODOL FRANKOPANA

Povijesni pojam Vinodola daleko je širi od današnjeg. Odnosi se na vinodolski feud, koji je obuhvaćao devet starih utvrđenih gradova, od kojih su u samoj dolini Drivenik, Grižane, Bribir i Novi Vinodolski, sjeverozapadno Hreljin, Bakar, Trsat i Grobnik, a istočno Ledenice. Prvi počeci života javljaju se u doba paleolita, dok se o stalnijem obitavanju može govoriti u brončanom dobu. Dolaskom Rimljana postepeno se romanizira gornji sloj pučanstva, ali kontinuitet naselja ostaje neodrediv. U ranom srednjem vijeku Vinodol se nalazi u sastavu "Tarsatičke Liburnije", a Hrvati ga definitivno naseljavaju u 8. stoljeću. Slaveniziranje Vinodola bilo je tako snažno da romanska imena odmah dobivaju hrvatski prijevod pa tako i Vallis Vinearia postaje VINODOL.

1225. godine hrvatsko-ugarski kralj Andrija II infeudira ga kao "Territorium regale" krčkim knezovima, kasnijim FRANKOPANIMA, za čije će vladavine

doživjeti svoj najveći kulturni procvat, posebno u 15. i 16. stoljeću. Razdoblje od posljednjih desetljeća 15. stoljeća pa do smrti kneza Bernardina nazivamo zlatnim "Bernardinovim dobom", a preporod se nastavlja i za vrijeme njegovog unuka i nasljednika Stjepana, sve do 1577. godine. Niti jedna porodica, osim nešto kasnije grofova Zrinskih, u čitavoj hrvatskoj nacionalnoj povijesti nije ostavila tako dubok i neizbrisiv trag u kulturi, kao taj dugi niz naraštaja što su kao ratnici, vojskovođe, pjesnici, književnici, mecene i kondotijeri prošli našom prošlošću, darujući nam u nasljeđe impozantne kaštele, crkve i samostane, koji su naša najveća dragocjenost.

I kao što Francuzi imaju dvorce Loire, Njemci povijesne gradiće uz Rajnu, tako Vinodol ima svoje kaštele. Negdje, srećom sačuvane u cijelosti, negdje samo u dijelovima, krhotinama, no na njih jednostavno moramo biti ponosni, nastojati sačuvati sve što je ostalo iz slavni vremena, sustavno pratiti njihovo stanje, osigurati zaštitu od bilo kakvog ugrožavanja njihovih svojstava, ili neovlaštene upotrebe.

Domovina i patrimonij FRANKOPANA je otok Krk, gdje nailazimo na Dujma I (1118.-1163.) kao prvog poznatog krčkog kneza, koji će s Krka širiti svoju vlast. Nikola IV prvi će se nazvati Frankopanom i upravo će on simbolizirati vrijeme njihove najveće moći. Od 1577. pa sve do 1671. do hapšenja Frana Krste Frankopana i Petra Zrinskog, područje od Grobnika do Bribira, Vinodol je grofova Zrinskih, kojima u posjed dolazi putem rodbinskih veza. Nakon njihove tragične pogibije u Vinodolu će nastupiti dugotrajna privredna i kulturna stagnacija, a tek kratkotrajna renesansa javit će se u 18. stoljeću za vladavine Daniela Antona Bertolija.

VINODOLSKI ZAKON

6. siječnja, 1288. godine, u Novom Vinodolskom se sastalo povjerenstvo, kojeg su sačinjavali predstavnici spomenutih devet frankopanskih gradova Vinodolske župe, gdje, u prisustvu kneza Leonarda iz moćne velikaške obitelji Knezova krčkih, potpisuju stare pravne običaje, što su se primjenjivali u Vinodolu, da bi pri tome promijenili one odredbe koje su zastarjele i više ne odgovaraju novijim prilikama. Tako nastaje VINODOLSKI ZAKON, popis srednjovjekovnog statutarnog prava, još jedan od bisera vinodolske kulturne baštine. Pisan je na hrvatskom jeziku i to na čakavskom dijalektu i hrvatskom pismu-GLAGOLJICI. Glagoljica ne samo da se održala u nekim krajevima Hrvatske do početka 19. stoljeća, nego je do konca 15. stoljeća bila jedan od glavnih čimbenika hrvatske kulture, te sve do danas ostala pojam njezinog očuvanja, branitelj narodnog jezika i nacionalnog identiteta. Nastala je iz potrebe propovijedanja kršćanstva i među Slavenima udarila temelje pismenosti. Način i dolazak GLAGOLJICE u Hrvatsku ne može se sa sigurnošću utvrditi, ali se zna da je u 10. stoljeću već vrlo raširena. Područje najstarijih glagoljskih natpisa poklapa se s područjem najstarije hrvatske toponomastike, najstarijih hrvatskih dijalekata i našeg najstarijeg naseljavanja, a to je područje Istre, Kvarnera i VINODOLA, gdje se glagoljica najduže zadržala. VINODOLSKI ZAKON svrstan je uz bok drugim opsežnim europskim srednjovjekovnim pravnim dokumentima, pisanim na narodnome jeziku, a nekim se humanim odredbama, kao što je naglašavanje pune ravnopravnosti svih stanovnika, čak i ističe.

*"Zanimljiv je i znakovit i sam naziv "Vinodolski zakon". Taj naziv ne znači, kao što mnogi misle, da je u Vinodolu na snazi neki "zakon" u modernom smislu te riječi. Zakon u našoj staroj hrvatskoj terminologiji ima sasvim drugačije značenje. On je pravni običaj (consuetudo), ali i to u specifičnom smislu. Ovdje nije riječ o pravnom običaju koji je zbog dugotrajnog prihvatanja o određenoj sredini dobio snagu zakona, već onaj pravni običaj koji u trenutku njegova pisana zabilježavanja društvo priznaje kao obvezujuću."*¹

U vrijeme donošenja Vinodolskog zakona crkveno sjedište Vinodolske župe je **BRIBIR**, a crkvena je organizacija uvijek odražavala i upravnu organizaciju.

Upravo o tome svjedoči i sam zakon, koji je sačuvao dragocjenu obavijest da je najviši crkveni položaj u Vinodolu imao bibrirski arhiprvad. Vinodolska mjesta od Križišća do Novog Vinodolskog sačuvala su slavenska imena uz jedini izuzetak Bribira. Zaključuje se da je Bribir jedino mjesto koje je sačuvalo puni kontinuitet od antike do danas i da je središte Vinodola. Sama riječ arhiprvad prastarog je rimskog porijekla i još jedan dokaz kontinuiteta između antike i

¹ Lujo Margetić, Vinodolski zakon, Adamić, Rijeka, 1998., str. 64.

kasnijeg razdoblja u Bribiru, što objašnjava akademik Lujo Margetić, čija analiza naziva "zakon" kao prastarog hrvatskog termina za "pravni običaj", ukazuje na isto tako prastare temelje našeg prava i društva, a upozorava i na buran razvoj prava u Vinodolu od 13. do 17. stoljeća.

VINODOL DANAS

Od 15. stoljeća povijesni teritorij Vinodola se smanjuje, jezgra feuda ostaje u samoj dolini, zapadni i istočni periferni dijelovi su otpali, te danas Vinodol obuhvaća područje od Križišća do Novog Vinodolskog, odnosno gradove Drivenik, Tribalj, Grižane-Belgrad i Bribir, koji sačinjavaju i današnji pojam Općine Vinodolske, zatim Novi Vinodolski i Ledenice.

Područje je prebogat kulturno-povijesnim naslijeđem, što onim skrivenim do kojega treba tragati, što onim itekako prepoznatljivim, kao što su frankopanski kašteli. Oni su, doduše, najčešće samotni, no još uvijek dovoljno ponosno stoluju, otkrivaju kulturni identitet Vinodola, sjećaju na dane slavne prošlosti, pomažu da makar kroz dijelove, fragmente sagledamo cjelovitu sliku naše povijesti.

Drivenik

Najmanji je gradić u sastavu današnje Općine Vinodolske, ali je uspio, gotovo u cijelosti sačuvati prekrasan kaštel, koji se usamljen diže na vrhu visokog humka, u starom, isto tako netaknutom gradu. S jedne je strane okružen surovim liticama, dok se s druge strane pogled pruža na otvorenu čistinu brežuljaka i mora.

*"Ta je kula red, strategija logosa u ovom divljem pejzažu, koji je sav sazdan od neravnina, raspuklina, usjeka, tjesnaca, sinklinala, antiklinala... Između okomice velebitskog stijenja i horizonta kojeg označuje morska ravan, ovdje se pod velikim pritiskom stvarao prenapregnuti pejzaž uzbudljive ljepote... Prilazimo kuli: ulaz je polukružan, unutrašnjost prazna. Samo vanjski zidovi po kojima se mogu pronaći utori nekadašnjih međukatnih konstrukcija. Veliki nanosi zemlje, stabla koja mirno rastu u unutrašnjosti kaštela. Zvučnost prostora iznimna."*²

U 13. stoljeću tu je sjedište župne uprave, a dolaskom Frankopana sjedište njihovog izaslanika-satnika. Kula je izvana okrugla, iznutra četverokutna, a nje-na je donja etaža tamnica. Okrugli oblici sagrađeni su poslije, u 16. stoljeću, kao obrana od topovskih kugli. Kaštel je uistinu iznimne ljepote, na svu sreću

² Ingrid Žic, U potrazi za frankopanskim kaštelima, Rijeka 1996., str. 114.

sačuvan, no nažalost vapi za adekvatnim, kulturnim sadržajima, koji bi mu dali pravi smisao.

Grižane-Belgrad

Još jedan od gradića slavne prošlosti, na koju podsjećaju samo ostaci zidina nekadašnje gradine, tamni i ispucali, danas jedva vidljivi. Kao da je ime grada koje dolazi od riječi "grіže", kako se ovdje zovu krševite litice, postalo njegovom sudbinom, kao da su stari Rimljani bili u pravu kada su govorili "nomen est omen" ili "ime je znak". Današnje su Grižane smještene ispod ruševina staroga grada, koji je stoljećima bio u frankopanskoj vlasti. Još 1323. godine, kada je Vinodol zadesio strašan potres, stari je grad oštećen. U 15. stoljeću dograđene su okrugle kule, a nakon urote Zrinsko-frankopanske grad je potpuno uništen.

Danas jedva vidljivi ostaci, koji se, nažalost, mogu samo konzervirati, "pokazuju da je kaštel Grižane imao nepravilan oblik četverokuta, s okruglim kulama na uglovima, a ta je nepravilnost uzrokovana terenskim diktatom. Kaštel je grižanski rastao koliko mu je omogućavala stijena: zato je i sada najfascinantnije gledati točku u kojoj su graditelji zaustavili grad i oslonili se na stijenu, tako da su zidine grada i stijena postali dio istog tijela, neraskidivo vezani.³

³ Ingrid Žic, U potrazi za frankopanskim kaštelima, Rijeka, 1996., str. 109.

Bribir

Prve stranice povijesti Bribira počinju davno. U 13. stoljeću dolazi pod vlast Frankopana, da bi početkom 16. stoljeća, u zlatno "Bernardinovo doba", uz Ledenice postao ključem Vinodola. Bernardin Frankopan, za čije će vladavine čitav Vinodol doživjeti svoj najveći kulturni procvat, učvršćuje gradske zidine, svoj Kaštel i Turan. Učvršćuju se i "Vela vrata", a Belveder, ophod na zidinama providen puškarnicama, bio je gotov 1527.g. o čemu svjedoči sačuvani natpis. Na zidinama kaštela stanovnici Bribira držali su svoje topove uvijek spremne na pucanje sve do 1809. godine, a gradska su vrata zatvarana svaku večer. Kada je 1848. godine ukinuto bibrirsko vlastelinstvo, Kaštel i Turan postali su vlasništvo općine, koja je Vela vrata dala srušiti 1861. godine. Mala vrata srušena su 1872. da bi 1878. i Kaštel bio srušen sa zemljom, a na njegovom mjestu sagrađena škola. Tako je u ruševinama završila duga i slavna povijest bibrirske utvrde. Na svu sreću ostala je lijepa, četverokutna, usamljena kula, prizmatična građevina na dva kata, sagrađena 1302. godine, te dio zidina, kao jedini svjedoci nekadašnje veličine, slavne prošlosti, ali isto tako i izgubljene moći grada.

Kako je u novije vrijeme, prije svega nekoliko godina, zgrada stare škole uređena, te u nju smještene Narodna knjižnica i čitaonica i Muzejska zbirka, uz malo truda i dobre volje može se sanirati kula i prostor ispred nje. Kada bi dobili svoje kulturne sadržaje značilo bi to vraćanje života u stari Kaštel, što on svojom arhitektonskom, povijesnom i kulturnom vrijednošću doista zaslužuje.

Tribalj

Nešto noviji gradić što, uz tri stara frankopanska gradića, Bribir, Drivenik i Grižane-Belgrad, sačinjava sadašnju Općinu Vinodolsku, smjestio se uz lijepo akumulacijsko jezero, na raskrižju putova između Drivenika, Grižana i Crikvenice.

Na području tribaljskog naselja Stanče-Gorica otkrivena je starohrvatska nekropola iz razdoblja od 8. do 11. stoljeća, sa obiljem eksponata koji se čuvaju u Pomorskom i povijesnom muzeju u Rijeci. Razlučene su dvije faze ukopavanja, odnosno dva kronološki i kulturno različita horizonta grobova. Stariji s keramikom, datiran od 8. do sredine 9. stoljeća, te mlađi datiran od sredine 9. do 11. stoljeća, s raznolikim i brojnim nalazima. U grobovima starije faze prevladavaju uporabni predmeti. Osobito su značajne ostruge s garniturom za zakopčavanje, franačkog tipološkog obilježja, te tipološki raznolike keramičke posude kulturnog karaktera.

U grobovima mlađe faze nađeni su nakitni predmeti, a najbrojnije su naušnice, prstenje, ogrlice, privjesci i aplikacije. Bogatstvo nalaza omogućava uvid u razvoj materijalne i duhovne kulture Hrvata na tlu srednjovjekovnog Vinodola, te čini izuzetno vrijedan doprinos hrvatskoj arheologiji.

Ledenice

"Kad vijugava cesta kroz vinodolsko zaleđe iznenada izbije na najviši položaj za koji je pripremala putnika cijelo vrijeme klizeći među gorjem, pred očima začuđenog promatrača, brežuljci će se otvoriti sami od sebe, kao rasječeni. U središtu uzburkanog mora brežuljaka tog će se trenutka uspostaviti vidik: gora s kruništem.

Treba nekoliko minuta netremice gledati u taj oblik koji predstavlja istaknutu točku da bi se razabralo kako ono što se prethodno činilo prirodnom stijenom nije stvorila priroda, već čovjek. Pred nama su ruševine nekadašnjeg, već tri stotine godina, napuštenoga grada, tvrđave-Ledenice."⁴

U doba Frankopana, Ledenicice su smatrane ključem Vinodola, utvrdom koja je držala sigurnost drevne Vinodolske knežije, bile su rušene i paljene, pa opet građene, a u 17. stoljeću s nestankom opasnosti od Turaka, nestaje i važnost Ledenicice. Izgubljen je smisao postojanja grada koji je oduvijek bio utvrda. Oni koji su u njemu živjeli nisu uživali u ljepoti pejzaža koji i danas okružuje ostatke utvrde, njihov je život bio stalna strepnja, jer ratovi su donosili smrt. Kada su ratovi prestali, kada je došao mir, donio je opet sobom smrt, smrt grada u kojemu je August Šenoa našao svoju stvaralačku inspiraciju za čuvenu "Kuginu kuću".

Danas je sačuvan zid koji je okruživao grad prema kopnu, dok je s morske strane gotovo izravnana. Na ulazu u grad stajala je crkva sv. Stjepana i do nje kula-crkveni toranj. U grad se ulazilo kroz gradska vrata. Restauracija crkve napravljena je tako nestručno da su se krovnište, svod crkve i kula urušili, a ostalo samo razmišljanje o znakovima prošlosti, koje smo zbog nedovoljne, ili nikakve brige o kulturnoj baštini prepustili propadanju.

Novi Vinodolski

U doba eneolita sežu prapovijesni tragovi u ovom gradu, dok je u kasno brončano doba izgrađena najimpozantnija liburnijska gradina na Velom Ospu. Kasnoantička utvrda Lopar, čije se masivne zidine još vide, bila je prvo obitavalište krčkih knezova Frankopana, no oni su sagradili i novi Kaštel na strateški boljem i višem položaju, iznad mora. Uz njega ubrzo nastaje i Novi grad, opasan bedemima, koji su nametnuli i kasniju gustu gradnju kuća u vrlo uskim ulicama.

U Novom Vinodolskom, upravo u Kaštelu potpisan je čuveni Vinodolski zakon, što dokazuje značaj grada, koji se osim u Vinodolskom zakonu, često spominje i u brojnim ispravama i listinama srednjeg vijeka. Strašna kuga 1496.

⁴ Ingrid Žic, U potrazi za frankopanskim kaštelima, Rijeka 1996., str.97.

zatim najezda Turaka 1527. kada je mjesto popaljeno, a onda i provala Mletaka 1615. kada je grad pretvoren u ruševinu najteža su razaranja, no nisu mogla zaustaviti slavne Frankopane u njegovom obnavljanju. Nažalost 1761. Beč donosi odluku o rušenju dvije trećine novljanskog grada. Ono što je sačuvano do danas, zbog nespretne restauracije, ne vraća nas u vrijeme srednjega vijeka, pa čak i samo mjesto potpisivanja Vinodolskog zakona, prekrasna velika kula izbrisala je duh frankopanskog burga.

Crikvenica

Iako Crikvenica nije direktan potpisnik Vinodolskog zakona, ipak je smještena na obali mora uz Vinodol i vežu ju s Vinodolom brojne povijesne činjenice i slavni Frankopan. Crikveničku rivijeru zato gledamo kao jedinstvenu, nedjeljivu cjelinu. Crikvenički kaštel je jedini koji je sačuvan, uspješno preinačen i ima svrhu. Taj kaštel nije kao u ostalim mjestima frankopanski, već je riječ o pavlinskom samostanu. Knez Nikola Frankopan sagradio ga je 1412.g. kao svoju zakladu i darovao pavlinima, koji su zbog bijele boje odjeće nazivani bijelim fratrima. Bili su vrlo omiljeni u narodu, a kroz nekoliko stoljeća bili su pronositelji kulture i nauka vjere. Josip II ukinuo je red 1786.g. kada je izvršena velika pljačka i većina imovine otuđena.

Na brijegu Kotor leži staro naselje otkuda su se u 18. stoljeću stanovnici spustili prema moru. Prema Triblju, na maloj uzvisini stoji Badanj, ruševna gradina, koja potječe iz vremena učvršćenja liburnijske trase limesa u 4. stoljeću. U 7. i 8. stoljeću gradina je središte vojno-političke vlasti, župni grad, a dolaskom Frankopana gubi značenje župnog središta. Za vrijeme velikog potresa koji je zadesio Vinodol 1323. Badanj je porušen.

SAKRALNA BAŠTINA-SKRIVENO BLAGO VINODOLA

Sakralna baština neobično je bogat, ali ujedno i najslabije istraženi dio kulturne baštine Vinodola. U ovako kratkom prostoru nemoguće je dati njezin cjeloviti prikaz, pa su evidentirane srednjovjekovne kapele, one građene za vrijeme vladavine Frankopana ili ranije, jer upravo njima, tim slavnim knezovima, dugujemo zahvalnost za izgradnju najvećeg broja sakralnih objekata, ili pak bogato opremanje postojećih.

Najznačajniji i najvredniji sakralni inventar nalazimo u župnim crkvama sv. Petra i Pavla u Bribiru, sv. Filipa i Jakova u Novom Vinodolskom, Uznesenja Blažene Djevice Marije u Crikvenici, zatim kapelama sv. Stjepana u Driveniku, sv. Stjepana u Ledenicama, sv. Marije na Ospi u Novom Vinodolskom, te novljanskoj porušenoj crkvi sv. Fabijana i Sebastijana.

Iz bogate riznice župne crkve sv. Petra i Pavla u Bribiru izdvajamo, u znanstvenoj literaturi poznat, renesansni reljef Bogorodice s Kristom, ili Bijele Gospe, rad firentinskih majstora, u bijelom mramoru, zatim križ krbavskih biskupa, "Milonjin križ" iz 13. stoljeća, kasnije pričvršćen na kasnogotičku šesterolisnu bazu iz 1491.g, kojeg je u Vinodol donio biskup Modruša Krištafor. Značajna je renesansna kustodija sa željeznom rešetkom iz 15. stoljeća, slika Jacopa Palme mlađeg "Pranje nogu", djelo visoke umjetničke vrijednosti kojega u Bribir donosi njegov zakupnik Venecijanac Daniel Anton Bertoli 1740. godine, kao i vrijedan glavni mramorni oltar, rad kipara Antonija Michelazzija iz Rijeke. Ne može se preskočiti ni misno ruho, dar carice Marije Terezije Bribiru, slika "Bribirske Bogorodice z djeton", kopija tzv. Zbraslavske Gospe iz 14. stoljeća, te dvije freske "Pavao nad Dmaskom" i "Čudesni ribolov", nepoznatih autora.

U prezbitерију župne crkve sv. Filipa i Jakova u Novom Vinodolskom nalazi se grob modruškog biskupa Krištafora, a nad njim tipičan ranorenesansni epitaf na kojem je u reljefu prikazan ležeći lik biskupa, kojeg je postavio njegov nećak Felix Pliancus. U crkvi se od 17. stoljeća nalaze i vrlo vrijedne drvorez-barene korske klupe, a značajan je i glavni oltar kojeg su 1807. obnovili švicarski stukateri Clemente i Giacomo Samozzi. U riznici crkve nalaze se i dva vrijedna relikvijara iz 15. stoljeća, a u edikuli oltara na strani evanđelja je gotički visoki reljef s prikazom Djevice Marije oko kojega su nanizani zavjetni darovi od koralja i sedefa.

Crikvenička župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije čuva vrijedan glavni oltar kojega je izradio pavlinski kipar i oltarist Pavao Riedel 1776. godine na kojem se nalazi ikona Bogorodice s djetetom. Pavlinski kipari izradili su i dva bočna oltara, te propovjedaonicu s vrlo osebujućom plastikom.

Iz dvorske zavjetne crkvice sv. Stjepana u Driveniku, izgrađene također u bernardinovo doba, potječe glasovita "Pieta" iz 16. stoljeća, te čuveni maniristički "zlatni oltari". Nad vratima pavlinske crkve sv. Marije na Ospu u Novom Vinodolskom nalazio se frankopanski grb, koji je sada smješten u Kaštelu, a otuda potječe i reljefna pala "Sv. Pavao i sv. Antun pustinjak", te renesansni kameni kapitel.

U 15. stoljeću izgrađena je i crkvice sv. Stjepana u Ledenicama, koja je bila najljepši primjer frankopanske arhitekture u Vinodolu. Barokni duborezbareni antependij iz 1656. s frankopanskim grbom potječe iz crkvice sv. Fabijana i Sebastijana, izgrađene 1511. kao zavjet povodom kuge, nepotrebno porušene radi izgradnje zvonika kod župne crkve.

Značajna je crkva Majke Božje Snježne iz Belgrada, koja je sačuvala najveći broj originalnih glagoljskih natpisa u kamenu, pa se već nekoliko godina unatrag planira njeno preuređenje u glagoljski lapidarij, u kojemu bi uz originalne natpise bili izloženi gipsani odljevci svih ostalih glagoljskih natpisa pronađenih na tlu Vinodola, obzirom na činjenicu da glagoljica također pripada neprocjenjivo vrijednoj baštini Vinodola, nad kojom treba voditi posebnu brigu. Tu je i značajna nadgrobna ploča s ugraviranim crtežom "Kraljice smrti", vrijedan glavni oltar, nažalost u propadanju, te orgulje na mijeh iz 17. stoljeća, jedinstven primjerak u Hrvatskoj.

Uz navedene crkve i kapele svakako treba istaknuti još: crkvu sv. Trojstva u Novom Vinodolskom, smještenu u središtu povijesne jezgre, jednobrodnu napuštenu kapelu sv. Kuzma u Pavlomiru, sv. Marka u Novljanskom polju, gdje su i ostaci crkvice sv. Martina, sv. Nikole u podnožju brijega "Kalvarija", sv. Mikule iznad serpentine ceste Novi-Ledenice, malu, ali dobro očuvanu crkvicu sv. Lucije u Zagorima, prilično derutna crkvicu sv. Marina na školjiću kraj ostataka utvrde Lopar također u Novom Vinodolskom, te sv. Magdalene i sv. Ivana u Povilama.

Uz već spomenutu crkvu sv. Stjepana u Ledenicama se nalaze i skromni ostaci izduljene crkve sv. Jurja u središtu danas napuštenog groblja.

Na području Bribira, uz župnu crkvu istaknuto mjesto zauzimaju crkvice sv. Martina u naselju Podskoči koja čuva dva originalna glagoljska natpisa, crkva sv. Antona pustinjaka u starom gradu, koja je ušćuvana, a unatoč popravcima naslućuju se značajni tragovi izvornih srednjovjekovnih struktura. Tu su ruševni ostaci sv. Vida u istoimenom naselju, skriveni u gustom šipražju, sv. Magdalena na Duješinu, koja je iznenađujuće dobro sačuvala usamljene zidove, ruševna kapela sv. Jeronima u Podgori, pomalo bez nadzora obnovljeni Sv. Stjepan u središtu naselja Ugrini.

Teško se još može pronaći trag crkvice sv. Mikulj kod Jargova, kao i sv. Ivana u Drgaljini, a unutar bedema Grada Bribira samo po katastarskim planovima vidljive su nestale kapele sv. Marije i sv. Martina, dok naziv šume u blizini Pavlomira upućuje na postojanje kapele sv. Mihovila.

Duboko u bibrirskoj šumi u predjelu Maševo nadziru se tragovi kapele Male Gospe, dok je o kapeli sv. Luke na Lukovu ostala samo priča. Čini se da je najstarija crkva od doseljenja na ovom području obnovljena crkvice sv. Jurja, što se nalazi na istoimenom brijegu, a kroz povijest je bila zajedničko svetište mještana Selca i Bribira. Crkvice sv. Josipa u centru Bribira novijeg je datuma.

Tek gomila ruševina danas je stara župna crkva naselja Kotor sv. Šimuna i Jude Tadeja u Crikvenici, ostao je i trag crkve sv. Stjepana i sv. Jurja na Kotoru, te sv. Trojice nedaleko Kotora. Tu su i razvaline sv. Duha na Duševu.

Na području Grižana uz srednjovjekovnu župnu crkvu sv. Martina, te spomenutu crkvu Majke Božje Snježne, značajna je mala kapela sv. Ana u naselju Miroši, čiji su tragovi danas jedva vidljivi. O postojanju kapela sv. Križa i sv. Filipa i Jakova govore samo katastarski planovi, a postoji priča i o sv. Florijanu. Kapele sv. Marka i sv. Mihovila novijeg su datuma.

Tribaljska župna crkva Blažene Djevice Marije spominje se u povijesnim zapisima 1323., 1412. i 1449., a nad njenim ulazom uzdiže se lijep kameni reljef Gospe. Nedaleko jezera nalazila se crkvice sv. Roka, Fabijana i Sebastijana koja je nerazumno potpuno srušena. sv. Kuzma i Damjan na Soplju između Triblja i Dramlja, datira iz 19. stoljeća, a vidljivi su samo skromni ostaci.

Župna crkva sv. Dujma u Driveniku potječe od "pamtivijeka", no na mjestu stare crkve od koje danas više nema vidljivih tragova podignuta je 1821. današnja skladna trobodna građevina. U središtu driveničkog groblja nalazi se pomalo neugledna srednjovjekovna kapela sv. Martina.

Sakralna baština Vinodola krije u sebi neiscrpne priče o drevnom životu na ovim prostorima. Ona simbolizira mnogo više nego što možemo zamisliti, šuteći priča o prošlosti, ali i o sadašnjosti.

Njena je vrijednost dragocjena, neprocjenjiva, a tako malo poznata čak i nama samima. Morali bismo joj posvetiti daleko više pažnje u vremenima koja dolaze.

ZNAMENITI VINODOLCI

Vinodol je iznjedrio i mnoge slavne ljude. Među njima zasigurno najistaknutije mjesto zauzima JURAJ JULIJE KLOVIĆ (1498.-1578.), najveći predstavnik europske i svjetske minijature, učitelj mnogih umjetnika, čija je slava prešla okvire naše domovine Hrvatske i svrstala ga u red najvećih slikara svijeta, kao što su Tizian, Rafael i Michelangelo. Rođen u Grižanama, prve poduke iz slikarstva dobiva u pavlinskom samostanu u Crikvenici, a zahvaljujući izuzetnom talentu već s osamnaest godina odlazi u Italiju. Talijanski slikar, graditelj i povjesničar umjetnosti, Giorgio Vasari oduševljen Klovićevim prekrasnim minijaturama, uzdigao ga je iznad svih sitnoslikara, te već na samom početku Klovićeva životopisa kaže: "Nikada nije postojao i možda još mnogo stoljeća neće postojati ni izvanredniji ni izvrsniji minijaturist, ili, rekli bismo, slikar malih stvari, nego što je bio don Julije Klović, jer je on daleko nadmašio sve one koji su se ikada ogledali u toj vrsti slikarstva."⁵

Njegova slikarska ostvarenja predstavljaju vrhunac renesansnog slikarskog razdoblja *cinquecenta*.

Istaknuto mjesto pripada čuvenoj braći Mažuranić, rodом iz Novog Vinodolskog, koji su svojim djelima najpotpunije iskazali težnje iliraca, te pridonijeli buđenju nacionalne svijesti Hrvata. Među braćom svakako su najpoznatiji IVAN MAŽURANIĆ (1814.-1890.), pjesnik poznatog epa "Smrt Smail-age Čengića", te FRAN MAŽURANIĆ (1859.-1928.).

MIHOVIL KOMBOL (1883.-1955.) rodом iz Bribira, književni je kritičar i povjesničar hrvatske književnosti, istovremeno i vrsni poznavatelj svjetskih, posebno talijanske književnosti, te stranih jezika. Kapitalno mu je djelo "Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda", a proslavio se i najboljim prijevodom "Božanstvene komedije" Dantea Alighieria. Bio je visoko vrednovan i priznat u svjetskim okvirima.

JOSIP PANČIĆ (1814.-1888.) rođen je u Bribiru, u naselju Ugrini. Čuveni je botaničar, ali i zoolog, mineralog i agronom. Za života je napisao i izdao 41 znanstveno djelo, te otkrio i opisao oko stotinu, do tada nepoznatih biljnih vrsta. Među njima je i omorika, koja je po njemu dobila ime "Pančićeva omorika".

ANTUN BARAC (1894.-1955.) još jedan od najpoznatijih povjesničara hrvatske književnosti koji potječe iz ovog kraja, iz naselja Kamenjak u Grižanama. Njegov je rad bio usmjeren na ocjenjivanje hrvatske književnosti 19. i 20. stoljeća, prema čvrstim književno-znanstvenim osnovama, iako izrijeком nije zastupao niti jedan književno-metodološki stav. Utjecao je na mnoge naraštaje hrvatskih književnih povjesnika.

⁵ Ivan Barbarić: Knez minijature Juraj Julije Klović Croata, Rijeka, 2000., str. 14.

STANJE KULTURNOG NASLIJEĀA

Usprkos nepobitnoj i očitaj činjenici da nas bogatstvo kulturnih vrednota Vinodola obavezuje na primjerenu zaštitu, iznimno pažljivo korištenje, te brižljivo očuvanje i gospodarenje, stupanj očuvanosti i istraženosti je vrlo nepovoljan. Brojni sporadični pokušaji oživljavanja pojedinih naselja nisu dali zadovoljavajuće rezultate, a najkritičnije je stanje baš u zaobalju, u samom Vinodolu.

Grad Novi Vinodolski i Grad Crikvenica zahvaljujući razvoju masovnog turizma, koji je, nažalost sobom donio i mnoge negativnosti i pokazao da rast nije isto što i razvoj, danas gledamo kroz idilične slike obale i plaža, dotjeranih hotela i vikend-kućica, dok samo nekoliko kilometara dalje sramežljivo stoje, zbog ljudskog nemara i vremena razrušene, napuštene i zapuštene gradine, crkvice, autohtone primorske kućice. Čak i u tako jadnom stanju, oni su znak života na ovim prostorima, dokaz obilja kulturno-povijesnog naslijeđa, ali i dokaz da je svijest o ovoj vrsti vrijednosti i o tome što bi ona mogla značiti u gospodarskom i turističkom smislu, predugo zapostavljena. Degradirano je ono što je stoljećima prije stvarano, no usprkos neprimjerenom odnosu nije izgubilo svoju vrijednost. Ugroženost ukupnog fonda kulturno-povijesnog naslijeđa posebno je izražena kod povijesnih spomeničkih cjelina, gradina. Osim driveničke gradine koja je sanirana, ali prazna i besadržajna, gradine su u teškom stanju, kao i arheološki lokaliteti, i sama autohtona graditeljska baština, koju također treba istaknuti kao značajan dio našeg naslijeđa i identiteta. Graditeljstvo Vinodola počiva na praiskonskim oblicima i načinu gradnje, zavidnog je sklada i ljepote. Kamen je osnovni materijal kojim se grade jednostavni, osebujni i čvrsti graditeljski oblici, dok su portuni njihov ukras, koji često još jedini stoje na brojnim ruševinama koje nas okružuju.

Stupanj pak istraženosti neujednačen je, necjelovit i vrlo skroman. Posebno se to odnosi na sakralnu baštinu, gdje osim za postojanje očuvanih župnih crkvi, čije nam riznice nisu detaljno poznate, za brojnije kapele uopće ne znamo, usprkos tome što su i danas vidljivi njihovi tragovi, a mnoge opstale samo u pokojem, rijetkom zapisu.

Činjenica koja također žalosti je i to što se dobar dio naše, vinodolske baštine, baštine otkrivene na tlu Vinodola, ne čuva ovdje gdje pripada, već u drugim, većim gradovima. Teško i žalosno stanje kulturne baštine očito je posljedica političkih i gospodarskih prilika u bliskoj prošlosti, nedovoljne brige proizašle iz imovinsko-pravnih odnosa, nedovoljne svijesti o njenoj vrijednosti i potrebi održavanja, što pak proizlazi iz nepoznavanja vlastite povijesti, ali i promjene strukture stanovništva (iseljavanje autohtonog stanovništva, te istovremeno doseljavanje stanovništva iz drugih krajeva i drugih kultura). Razlog leži i u neodgovarajućem gospodarskom vrednovanju, nejedinstvenosti kriterija i nedovoljnoj povezanosti institucija koje bi o kulturnoj baštini trebale skrbiti.

MOŽE LI SE KULTURNA BAŠTINA ČUVATI DRUGAČIJE?

Ovo je pitanje prije više od deset godina postavio akademik Branko Fučić, zaljubljenik u kulturno-povijesnu baštinu, čovjek koji se Vinodolu uvijek iznova vraćao, upozoravao na njegovu neprocjenjivu vrijednost, isticao nužnost stalne skrbi o nepravedno zapostavljenim spomenicima kulture. Jedno od posljednjih njegovih putovanja nazvano "Frankopanski Vinodol" zbililo se 1993. godine, a uključivalo je posjećivanje šest srednjovjekovnih utvrda, povratak u zanimljivu povijest Drivenika, Grižana, Belgrada, Bribira, Novog Vinodolskog i Ledenica.

Zahvaljujući Branku Fučiću i takvim putovanjima nastala je jedna od rijetkih knjiga "U potrazi za frankopanskim kaštelima" Ingrid

Žic, koja obrađuje, ne samo navedene, već i desetak drugih utvrda. (Nažalost ni Branko Fučić, ni Ingrid Žic više nisu s nama). "Već u uvodu knjige Žic se priklanja Fučićevim razmišljanjima o nužnosti stalne skrbi za spomeničku baštinu: Na početku ovog putovanja, istraživanja kroz prostor, ali i vrijeme, pitali smo se kako izgleda i u kojoj je mjeri ostala sačuvana impresivna frankopanska baština. Može li se čuvati drugačije i mogu li ti, uglavnom, neodgovarajuće valorizirani kašteli biti ponovo dijelovi našeg svijeta, pitanje je koje se nameće na kraju puta. Neki primjeri navedeni u ovoj knjizi pokazuju da je tako nešto moguće. Želja nam je potaknuti interes za očuvanje baštine, upozoriti na njezinu ljepotu i vrijednost. Ako je povijest frankopanskih kaštela bila tako tegobna, zar mora biti i budućnost."⁶

To je svrha ovog prikaza! Na svu sreću, u posljednje vrijeme svjedoci smo postepenih promjena društvenog odnosa prema kulturnom naslijeđu, povećanog interesa i potrebe njegovog očuvanja. Uvođenjem ekonomskih načela i kriterija i u to područje stvorit će se podloga za njegovo spašavanje, obnovu i revitalizaciju, pronaći izvori financiranja, individualni i društveni.

⁶ Josip Žgaljić, Branko Fučić, Rijeka, 2001., str. 90.

Obnovom starih izgrađenih cjelina ne iskazujemo samo poštovanje prema umjetničkim i kulturnim vrijednostima baštinjenima iz prošlosti, nego potvrđujemo nove i bolje odnose prema gradu i kraju u kojem živimo. Kulturna je baština važan dio nas samih, kao što smo i mi njezin neraskidiv dio.

KULTURNA BAŠTINA U FUNKCIJI TURIZMA – KORAK KA OČUVANJU

Vinodol nema jasnu strategiju razvoja turizma, njegovih selektivnih oblika za koje ima velike potencijale, posebno za razvoj ruralnog, eko i kulturnog turizma. Želi li se uklopiti u svjetska suvremena zbivanja mora valorizirati svaku svoju alternativnu prednost, a upravo najveća strateška prednost Vinodola je bogatstvo kulturne baštine. Integracija turističke i kulturne politike upravo u sferi revitalizacije kulturnog identiteta, morala bi biti primaran zadatak strategije razvoja turizma, koji bi mogao zadovoljavajuće riješiti obnovu, potpuniju valorizaciju i zaštitu bogatog naslijeđa. Prezentiranje kulture kroz turizam, ali i obrnuto, moralo bi se pratiti marketinški, jer kulturni identitet postaje priznat onda kada je kulturno naslijeđe utvrđeno, evidentirano i prezentirano javnosti. Složeni je to posao, koji uključuje brojne različite struke i znanosti. Osim turističke promidžbe, nužno je pronalaženje investitora za ulaganje u obnovu pojedinih objekata i njihovu revitalizaciju, a svijest o potrebi očuvanja

kultuno-povijesnog naslijeđa treba biti uključena u sve prostorno-planske dokumente.

Čini se da je kulturna baština još jedino područje u koje ekonomija nije uspjela prodrijeti kao jedna od osnovnih metoda djelovanja i osiguranja sredstava, iako bi zasigurno unaprijedila odnose i razvila spomeničku baštinu. Stoga je upravo to jedan od najsigurnijih načina za pozitivan pomak, pa bi morao biti zajednički cilj, bez obzira na česte rasprave o tome, treba li baš sve, pa i kulturu, komercijalizirati.

Sažetak

Autorica daje kratak, ali cjelovit prikaz bogatstva kulturne baštine Vinodola, posebno ističući značaj knezova Frankopana, frankopanskih kaštela, Vinodolskog zakona, glagoljice, tragova Hrvata iz 8. stoljeća, te sakralne baštine. Ukazuje na neprocjenjive, a nedovoljno poznate vrednote, kao i nedovoljnu brigu za njihovim očuvanjem u izvornom stanju, čime se čuva identitet i kontinuitet života na ovom prostoru. Cilj je poticaj na brižljivu revitalizaciju i uključivanje u gospodarsko korištenje u funkciji turizma, te mogućnost pozicioniranja Vinodola kao destinacije kulturnog turizma.

Ključne riječi

Frankopani, identitet, kulturna baština, revitalizacija, turizam, Vinodol

Literatura

- Barbarić, I.: Knez minijature Juraj Julije Klović Croata, ICR, Rijeka, 2000.
- Cetinić, Ž.: Stranče-Gorica starohrvatsko groblje, Pomorski i povijesni muzej Rijeka, Rijeka, 1998.
- Ekl, V.: Živa baština, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1994.
- Eurocity, Putna revija Hrvatskih željeznica, Zagreb, 2004.
- Hirc, D.: Hrvatsko primorje, Tiskara Rijeka, Rijeka, 1996. (Reprint.izd.)
- Klaić, V.: Krčki knezovi Frankapani, ICR, Rijeka, 1991. (Reprint.izd.) Margetić, L.: Vinodolski zakon, Adamić, Rijeka, 1998.
- Mohorovičić, A.: Utvrđeni gradovi i kašteli sjevernog Jadrana, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1997.
- Prošlost i baština Vinodola, Povijesni muzej Hrvatske Zagreb, Zagreb, 1998.
- Senjski zbornik br. 27, Senjsko muzejsko društvo-Gradski muzej, Senj, 2000.
- Stojević, M.: Pjesništvo Antuna Barca, Libellus Crikvenica, Crikvenica, 1995.
- Tomasović, M.: Mihovil Kombol, Zavod za znanost o književnosti, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978.
- Turistički vodič Općine Vinodolske, Linija Rijeka, Rijeka, 1999.
- Žgaljić, J.: Branko Fučić (od Dubašnice do Dubašnice), Glosa Rijeka, Istarsko književno društvo, Pazin, 2001.
- Žic, I.: U potrazi za frankopanskim kaštelima, Rijeka, 1996.

Ostali izvori

- 200 godina škole u Bribiru, Skupština Općine Crikvenica i Općina Crikvenica, Skupština općine i Turistički savez Općine Crikvenica, Crikvenica, 1990.
- Osnovna škola "Dr. Josip Pančić" Bribir, Bribir, 1987.
- Vinodolski zbornik br. 3., Crikvenica, 1983.

Bilješka o autoru

Željka Jurčić-Kleković, Bribir, profesor filozofije, pročelnica Jedinog upravnog odjela i voditeljica Odsjeka za kulturu i društvene djelatnosti Općine Vinodolske, suradnica "Novog lista".

